

Szemle

„Csempészek, hősök, kikötők”

Regények, médiumok, kultúrák

Argumentum Kiadó, Budapest, 2010, 482 l.

Aki egy rosszul kivilágított aluljáróban ébred kuszán egymásba fonódó falfirkákkal körülvéve, nem csupán a sötétségtől, nyirkos hidegtől vagy a bezártságtól ijed meg, hanem a hely idegenségétől, melyet a falra fűjt jelek ismeretlensége, pontosabban a jelentésük követhetlensége, vagy homálya a végletekig fokoz. Ehhez persze az is szükséges, hogy a számára funkciójukat vesztett jeleket akaratlanul potenciális funkcióval ruházza fel. Ezáltal kulturális közeget hoz létre a maga törvényeivel, szabályaival és történetmódjával. Ezt a szabályrendszert – s vele a jelentést – csak egy ideális befogadó tudná rekonstruálni, példánkban olyan valaki, aki az utca világához tartozik.

Hasonló érzés járja át az olvasót, aki egy kritika- (esetleg kritikaelméleti) kötetet lapozgat. A kritikusok, elméletírók által föltárt, kibontott jelentéseket látva – a műalkotások összetettségével szembesülve – a művek (tökéletes) értelmezésének lehetetlensége is felmerülhet. Hiszen az értelmezés kulturálisan kötött. Huysmans *A különvére* gondolhatunk, kora egyik legkifinomultabb műértőjére, aki nemtelen precizitással rendezte be saját tereit, egyfajta műalkotást hozva így létre, felmutatva a befogadó lehetséges alaptípusát, aki a műalkotás(oka)t saját életében rekonstruálja, vagy inkább dekonstruálja (átlényegíti). Vagyis ugyanazt a tettet imitálja, amit a művész maga, amikor tapasztalatait művészi nyelvvé (hanggá, formává, szóvá) teszi.

Ám a műalkotások mögött álló szerző, (a műalkotást befogadó olvasó) nem csupán belsővé tett tapasztalatait jeleníti (látja) meg egy műalkotásban, hiszen azokat a felhasznált nyelv tapasztalata, vagyis az adott közeg tapasztalata – máshonnan közelítve: egy közösség tapasztalata – kiegészíti, értelmezi. A műalkotás így mindig mediális (közvetített), hiszen dialogikus viszonyból bontakozik ki, és egyúttal médium (közvetítő) is: dialogikus viszonyokban kap értelmet.

Hasonló kérdésekkel foglalkozó szakaszokat a legkorábbi poétikákban találhatunk, és a filozófiai vizsgálódásokból kibontakozó irodalomtudomány teoretikusai többször foglalkoztak a tágabban értelmezett problémával. Ám a medialitás fogalma az irodalomtudomány kultúratudományi fordulata után jelent csak meg, így Magyarországon talán a '90-es évek végén került a vizsgálódások középpontjába. Takáts József *Jelenkorban* megjelent tanulmánya szerint maga a kifejezés Kibédi Varga Áron 1996-os *A műfajokról* szóló székfoglaló beszédében fordult elő először magyar nyelvű esszében.

A kérdés tehát az: változott-e a reflexió módja az új megnevezéssel. Erre a kérdésre most az Argumentum Kiadónál *Regények, médiumok, kultúrák* címmel, Kovács Árpád szerkesztésében megjelent kötet – melyre egyértelműen hatottak a fogalom megnevezése és elterjedése óta eltelt időszak vitái – alapján igen a válasz. A medialitás „néven nevezése” éppolyan fordulatot jelez, mint amilyen akkor történt,

amikor az írásbeliség elkezdett teret hódítani, vagy amikor megjelentek az első nyomtatott könyvek, felváltva a kézzel írt kódexeket. Az 1996-os „fordulat” óta ebben a témában több tanulmánykötet jelent meg. Közülük érdemes kiemelni a Kulcsár Szabó Ernő és Szirák Péter szerkesztette *Történelem, kultúra, medialitás* című 2003-as gyűjteményt, hiszen az új kötet hármasképe mintha szándékosan azt idézné fel. Kétségtelen, hogy a hármasképe megszokott eljárás, ám a két kötet között mélyebb kapcsolat fedezhető fel. Nem csupán a téma miatt, sőt nem csak egyes szerzők azonossága (Molnár Gábor Tamás, Szegedy-Maszák Mihály és Bónus Tibor) köti őket össze, hanem a regényműfaj és a – narratológiai felépített – történelem viszonya, mely ezer szállal kötődik egymáshoz, ahogy arra már Németh László is utalt *Történetírás* című esszéjében, ahol Proust módszerében kereste az új történetírás lehetőségeit. De Horváth Csabának a kötetben megjelent tanulmánya (*A prózáilag rendezett valóság története*) is a regény- és történetírás szoros kapcsolatát tételezi.

Elvben a kötet címszavai – regény, médium, kultúra – nem szorulnának magyarázatra, ez azonban nem így van, elég, ha arra gondolunk, hogy a kötet választott műfajának, a regénynek határai olyan tágak, hogy műfaji sajátosságai nehezen tisztázhatók. Úgy látszik, a jelen tanulmánykötet egyik vállalt célja éppen az, hogy – a közvetítettség tételéből kiindulva – új jelentéssel töltsen meg, vagy új jelentéseit határozza meg a cím három szavának. Azt teszi, ami a kritika és az irodalomelmélet alapvető célja: számbavenni a jelentéseket és jelentésváltozatokat (a jelentéshálót) és számot adni róla. Vagyis elkészíteni egy szöveg hermeneutikai, narratológiai vagy éppen retorikai térképét. Ez a szándék értelemszerűen erőteljesen kidomborodik egy olyan kötetnél, amelynek középpontjában maga a medialitás (vagy Dobos István kifejezésével: közvetítettség) áll. Így válik a kötet legfontosabb kérdésévé: hogyan képviseli, vagy közvetíti az irodalom, s azon belül a regényirodalom annak a közegnek a kultúráját, amelyben születet, illetve, hogyan közvetíti ez a műfaj a kultúrák között.

A medialitás ugyan összeköti a szövegeket, mégis: szövegről szövegre más kutatói univerzumokban találjuk magunkat. Szegedy-Maszák Mihály elegáns látószögével, Szávai Dorotyá irodalomfilozófiai figyelemmel, vagy éppen Kabdebó Lóránt filológiai szenvedéllyel közelítve alakjaihoz lép egyre messzebb és messzebb a témában. S már bontakozik a fiatalabb szerzők stílusa is, mint például Hoványi Mártoné, aki szinte algoritmusszerű logikával elemzi tárgyát. A kötet különleges gazdagsága lehetetlenné teszi azt, hogy minden fontos momentumát bemutassuk. Igazán megalapozott hierarchiát szerzői vagy témái között nem lehet – nem is érdemes – felállítani. Arról viszont nem szabad lemondanunk, hogy meglehetősen szubjektív, sőt véletlenszerű pillanatkép-sorozatot ne készítsünk a tanulmányokról.

Az egyik legérdekesebb kísérlet Abádi Nagy Zoltáné. Olyan alapegységet keres, amely alkalmas arra, hogy egy narratológiából kiinduló retorikai elemzés alapja legyen. Olyan szóösszetételeket, kifejezéseket, mondatokat vagy szövegelemeket, melyek az elbeszélés meggyőzőerejét készítik elő vagy fokozzák. Előbb azonban ezen elemek, részegységek irodalomelméleti hátterét próbálja megalapozni végiglapozva a szakirodalmat Quintilianustól Barthes-on át napjainkig. De nem áll meg az irodalomelméletek határán: a nyelvészetet is segítségül hívva alkotja meg végül saját

fogalmát. A mondat aktuális tagolódására vonatkozó kutatások eredményeiből kiindulva, egy bizonyos narrato-retorémát tételez, mely – úgy tűnik – egyszerre eszköze és célja is kutatásának.

E tanulmánykötet alapkoncepcióját kellően tágan határozták meg a szerkesztők, s a gyűjtőpontba helyezett probléma valódi aktualitása révén szorosan egymáshoz kapcsolja az amúgy gyökeresen eltérő szempontokat alkalmazó kutatásokat. A kötet írásai között ugyanis találhatunk irodalomelméleti (Horváth Kornélia: *Tradíció és újírás Alessandro Baricco két regényében*), életrajzi (Kabdebó Lóránt: *Határ Győző írói pályaképe*) sőt színházelméleti írásokat (Komáromi Sándor: *Nyírás vagy nyílás? – A regény a színpadon*).

Határ Győző életművének elemzése talán a legalkalmasabb arra, hogy illusztrálja a kötet alapkoncepcióját. Hiszen ő az az alkotó, aki a magyar prózában csaknem először a nyelv problémáiként jelentette meg a valóság problémáit. Kabdebó Lóránt szerint „[...]eszménye maradt ugyan az irodalmi mű megalkothatóságának igénye, de tudtában van mindannak a poétikai és filozófiai tapasztalatnak, amely [...] kétségessé teszi [...] a személyiség megfogalmazhatóságát és az írónak a nyelv feletti hatalmát.”

A kötet egyik különlegessége Komáromi Sándor írása, aki a regények színpadi adaptációjáról szól. Az írásában sikerült az elméletet és a gyakorlatot úgy ötvöznie, hogy egyik megközelítési mód szempontjairól sem kellett lemondania, noha az elméletre helyezte a hangsúlyt. Miközben a többszörös adaptáció bemutatása révén föltárja a medialisitás természetét.

Bónus Tibor a színháziasság formáit vizsgálja Kosztolányinál – mely az író „valamennyi dimenzióját [...] átjárja”, s mintegy mellesleg tárja fel Kosztolányi Dezső nyelvi gazdagságát. Talán ez nem lehet egy 21. századi tanulmány fókuszában, hiszen a Kosztolányi életmű vizsgálói mindenképpen a megelőzöttség állapotában fejtik ki véleményüket, Bónus Tibor *Édes Anna* elemzése azonban még ehhez a kérdéshez is frissen szól hozzá.

Szávai Dorottya Camus *Az első ember* című – tragikus autóbalesete miatt befejezetlen – regényét és Eszterházy aparegéneit helyezte vizsgálatai középpontjába. Ezzel a tanulmányával tovább haladt azon a gondolaton, ami eddigi írásait szervezte. Ez pedig a közvetítettség egy sajátos megnyilvánulása: a Bahtyini értelemben vett dialogikusság. Camus műve, azé az íróé, aki a létet a fiúi léttel azonosította – vagyis az Atyától és az apától való csaknem teljes megfosztottságként – rávilágít a *Harmonia Caelestis*, illetve a *Javított kiadás* jöbi szólamáira.

Már a tanulmánykötet címéből körvonalazódó szándék is arra utal, hogy e vastkos kötet jelentőségét nem lehet eltúlozni, ám mindezt alátámasztja a tartalomjegyzék: nem csupán a kötet szerzőinek névsora miatt – a legkülönbélebb iskolák és irodalomelméleti műhelyek emblematikus alakjait gyűjtötte össze Kovács Árpád –, de témagazdagsága is figyelemre méltó. Gárdonyi Gézától Camus-n át Thomas Pynchonig ível a kötet szellemi horizontja. S a kötet elolvasása után kijelenthető: a tanulmányok problémaérzékenysége, megalapozottsága és következetessége révén beváltják a kötethez fűzött elvárásunkat és reményünket.

Szentpály Miklós